

УДК 378.011.3-051:80]:005.336.2

DOI <https://doi.org/10.32782/2412-9208-2025-3-221-228>

STRUCTURAL COMPONENTS OF FUTURE PHILOLOGY TEACHERS' CULTURAL COMPETENCE

СТРУКТУРНІ КОМПОНЕНТИ КУЛЬТУРНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ-ФІЛОЛОГІВ

Maksym HOHOL,

Postgraduate Student of speciality
011 Educational and Pedagogical
Sciences,
Oleksandr Dovzhenko Hlukhiv
National Pedagogical University
26, Kyivska Str., Hlukhiv, 41400,
Ukraine

Максим ГОГОЛЬ,

аспірант спеціальності 011 Освітні,
педагогічні науки,
Глухівський національний
педагогічний університет
імені Олександра Довженка
вул. Київська 26, м. Глухів, 41400,
Україна

max.gogol2014@gmail.com

<https://orcid.org/0009-0003-0143-9314>

ABSTRACT

The article discusses the issue of building future philology teachers' cultural competence as an integral part of their professional training in higher education institutions. It states that the professional development of future teachers is implemented through all components of the educational process, including academic, research, and practical activities. The author pays specific attention to cultural competence, which combines theoretical knowledge, practical skills, and value orientations in language and literary education on the basis of interdisciplinary and inter-artistic interaction. The study shows that a modern philology teacher should not only impart knowledge of language and literature but also form a student's holistic worldview, develop their aesthetic taste, instil respect for the cultural traditions of their nation, and tolerance for the cultural diversity of the world. It is also outlined the core of future philology teachers' cultural competence as an integrated professional and personal ability to master the system of cultural knowledge, develop intercultural communication skills, the skill to analyse and interpret cultural phenomena, as well as to foster respect for national and world cultural heritage. Using constructive and critical analysis of scientific sources, the author clarifies the structural components of future philology teachers' cultural competence. They include the following components: content and cognitive component to involve the acquisition of cultural knowledge and understanding of cultural traditions; motivational and value component to form value orientations, interests and motives for cultural self-development; practical and activity-based component to implement cultural knowledge in pedagogical practice, organise interdisciplinary interaction, and cultural and educational projects; reflective and worldview component to provide critical analysis of cultural, linguistic and literary phenomena, develop empathy, tolerance and humanism. The study concludes that cultural competence is a key prerequisite for the professional development of future philology teachers, as its formation ensures the integration of knowledge of language, literature and culture, the development

of creative potential and the development of a spiritually enriched, culturally-oriented teacher's personality. Therefore, the training system of the future philology teachers in higher education institutions requires a holistic approach to the further cultivation of cultural competence, which combines content and cognitive, motivational and value, practical and activity-based, and reflective and worldview components for the effective implementation of pedagogical activities in the modern cultural and educational space.

Key words: *cultural competence, philology teacher, structural components, content and cognitive component, motivational and value component, practical and activity-based component, reflective and worldview component.*

Вступ. Формування фахових компетентностей майбутнього вчителя-філолога здійснюється у процесі професійної підготовки ЗВО на основі реалізації всіх її складників – навчальної, науково-дослідницької, практичної і виховної. Завдання сучасного вчителя полягає у розвитку знань, умінь, удосконаленні творчих здібностей учнів, систематичному й планомірному розширенні їх інформаційної обізнаності в царині культурних надбань рідного народу та інших народів світу, виховання поваги до національних та загальнолюдських культурних здобутків і цінностей, відчутті особистої приналежності до славних традицій вітчизняної культури, до культурного спадку, залишеного нам культурними діями минулого і сьогодення, а також у прагненні здобувачів освіти своїми особистими творчими досягненнями, через власну активну участь у різного виду мистецьких акціях, культурних заходах тощо вносити свій особистий внесок у культурний розвиток нашої країни.

Культурна компетентність виступає важливим складником професійного становлення вчителя-філолога, що поєднує на основі міжпредметної та міжмистецької взаємодії теоретичні знання, практичні вміння та ціннісні орієнтації у сфері мовно-літературної освіти. Її формування є важливим чинником якісної професійної підготовки педагогічних кадрів у сучасних освітніх умовах.

Наукове дослідження дає змогу виявити особливості професійної підготовки майбутніх учителів-філологів із акцентом на розвиток їхньої *культурної компетентності*. У зв'язку з цим постає завдання теоретичного обґрунтування структурних компонентів формування цієї ключової професійної характеристики, яка, на нашу думку, становить інтегральну частину професійної майстерності сучасного педагога.

Формування культурної компетентності майбутніх учителів-філологів у сучасному освітньому просторі є одним із ключових завдань вищої педагогічної школи. Визначенням концептуальних засад культурної компетентності займалися такі науковці, як-от: Б. Андрейчик, І. Гриценко, Л. Завіруха, О. Ліскович, О. Лобова, О. Малихін, Л. Масол, О. Олексюк, Г. Падалка та ін. У наукових та навчально-методичних працях українських дослідників різноаспектно розглядаються питання формування

загальнокультурної, культурологічної, міжкультурної та соціокультурної компетентностей майбутніх учителів української мови й літератури (Н. Гоголь, О. Горошкіна, Н. Голуб, Г. Шелехова, В. Шуляр, Т. Яценко та ін.), зарубіжної літератури (А. Вітченко, О. Ісаєва, Ж. Клименко, Л. Нежива, В. Уліщенко, І. Ціко та ін.) іноземної мови (І. Закір'янова, І. Кушнір, Т. Несвірська та ін.).

Водночас, попри значний науковий внесок учених щодо упровадження ідей і принципів культурологічного підходу в освітній процес закладів освіти різних типів, питання визначення складників структури культурної компетентності майбутнього вчителя-філолога потребує глибшого дослідження та теоретичного обґрунтування.

Мета дослідження – проаналізувати наукові дослідження учених, у яких запропоновано структурну характеристику культурної компетентності щодо фахівців різних профілів і схарактеризувати структурні компоненти *культурної компетентності майбутніх учителів-філологів*. Виокремлення відповідних компонентів уможливить обґрунтування авторської дефініції поняття та компонентної структури, що в подальшому дозволить здійснити діагностику сформованості цієї якості та спроектувати можливості підвищення її рівня.

Методи та методики дослідження. У науковому дослідженні використано такі методи: аналіз, синтез, аналогія, узагальнення, систематизація, що дозволило здійснити аналітичне оброблення джерел дослідження з метою вивчення стану розкриття наукової проблеми; поняттєво-категоріальний метод, який сприяв уточненню контенту науково-педагогічних дефініцій відповідно до предмета дослідження; метод моделювання, який дозволив виокремити та описати структурні компоненти культурної компетентності майбутнього вчителя-філолога.

Результати та дискусії. У сучасній науковій дискусії поняття «культурна компетентність» трактується як інтегральне явище, що передбачає системний комплекс знань, ціннісних орієнтацій та практичних навичок, які формуються в процесі тривалого освітнього процесу. Цей феномен має міждисциплінарну природу, що обумовлює його дослідження у таких наукових галузях як культурологія, педагогіка, психологія, мистецтвознавство, соціологія тощо. *Культурну компетентність* ми розуміємо як інтегративну здатність особистості, що передбачає розуміння, сприйняття, інтерпретацію та репрезентацію культурних цінностей, норм і смислів як власної національної культури, так і інших культур у процесі професійної, педагогічної та міжособистісної взаємодії [2]. Для майбутнього учителя-філолога ця компетентність відіграє особливу роль, оскільки саме він покликаний не лише транслювати знання з мов й літератур, а й формувати світогляд учнів крізь призму культурного контексту, залучаючи їх до духовного надбання народу.

В умовах глобалізаційних процесів, міжкультурної інтеграції, зростання ролі гуманітарної освіти та необхідності збереження національно-культурної ідентичності актуалізується потреба у глибокому осмисленні *сутності й структури культурної компетентності майбутніх учителів-філологів*. Відтак розглядати означену компетентність в освітній площині потрібно як багатогранне утворення, яке складається із *необхідних компонентів*.

Зарубіжний дослідник А. Флієр виділяє такі *структурні складники культурної компетентності*: компетентність по відношенню до інституційних норм соціальної організації; компетентність по відношенню до конвенціональних норм соціальної та культурної регуляції; компетентність по відношенню до короткочасних, але гостро актуальних зразків соціальної престижності; компетентність, що виражена на рівні повноти і свободи володіння мовами соціальної комунікації [5].

У наукових публікаціях є й інші варіанти *структури культурної компетентності*. Так, О. Малихін, І. Гриценко виокремлюють *п'ять складників*: когнітивно-аксіологічний, емпірико-процесуальний, інформатичний, креативно-пізнавальний, комунікативно-особистісний [4, с. 48].

В основі визначення змісту компонентів *культурної компетентності* учня О. Ліскович поклала вимоги нормативних документів, наукових публікацій та зміст навчальних програм предмета (зокрема фізики). Відтак ученою запропоновано *трикомпонентну структуру культурної компетентності*: *когнітивний* (знання фізичних процесів і явищ, що використовуються в різних видах мистецтва, пояснюють сутність українських народних традицій), *діяльнісний* (уміння застосовувати знання з фізики під час ознайомлення з творами мистецтва, втілення власних творчих ідей, для розуміння українських народних традицій і звичаїв, звичаїв інших народів), *особистісний* (ціннісне ставлення до культури та звичаїв українського народу, світової культурної спадщини, усвідомлення значення фізичних знань для розуміння різних видів мистецтв, власного культурного розвитку). Учена переконана, така структура не суперечить науковим дослідженням і є більш зручною для вчителів-практиків [3].

Ми переконані в тому, що поєднання мистецьких та соціальних аспектів, які ґрунтуються на особистісному досвіді особистості та вмінні його застосовувати практично в будь-яких життєвих обставинах, є відповідним базисом сформованості *культурної компетентності*.

В аспекті нашого дослідження апелюємо до визначених Б. Андрейчиком *структурних компонентів культурної компетентності* учнів закладів загальної середньої освіти, які формуються під час вивчення інтегрованої дисципліни «Мистецтво», а саме: мотиваційно-ціннісний, пізнавально-культурологічний, діяльнісно-творчий та рефлексійно-оці-

ночний. Мотиваційно-ціннісний компонент орієнтований на формування мотивація до опанування культурних цінностей за допомогою творчих методів роботи з учнями на уроці. Пізнавально-культурологічний компонент передбачає усвідомлення власного культурного коріння, традицій, звичаїв; формування вмінь корелювати набутими знаннями на лише в межах вітчизняної культурної спадщини, а й світової з метою здійснення міжкультурної комунікації. Діяльнісно-творчий компонент передбачає формування умінь застосовувати набутий досвід під час вирішення творчих завдань (музикування, імпровізація, елементи композиторської творчості тощо); взаємодія з різними культурними проявами та навколишнім полікультурним світом; інтегрувати культурні елементи різних епох, країн тощо. Рефлексійно-оціночний компонент покликаний сформувати здатність до самостійного усвідомлення мистецьких цінностей, культурних проявів та пошуків покращення власних підходів до вирішення творчих завдань [1].

Конструктивно-критичний аналіз наукових джерел із проблеми сутнісних характеристик і структури культурної компетентності уможливив визначення *структурних компонентів культурної компетентності майбутніх учителів-філологів*, а саме: змістово-когнітивним, мотиваційно-ціннісним, практично-діяльним і рефлексивно-світоглядним компонентами. Розглянемо їх детальніше.

Змістово-когнітивний компонент передбачає набуття здобувачами вищої освіти базових знань із дисциплін мовно-літературної освітньої галузі циклу професійної підготовки на основі міжпредметної, міжмистецької та соціокультурної взаємодії; знання етнокультурних норм і традицій українського народу (архетипів, кодів, символів та ін.), притаманних різним епохам і народам; знання про культурну компетентність учителів-філологів та учнів, методики її формування під час опанування освітніх компонентів в ЗВО та ЗЗСО, а також для застосування у професійній діяльності та повсякденному житті.

Мотиваційно-ціннісний компонент характеризується ступенем сформованості цінностей, мотивів, потреб та інтересів майбутніх учителів-філологів, спрямованих на усвідомлення значення мов і літератур як носіїв культури та ідентичності; уможливорює усвідомлення унікальності української культури в її мовних, традиційних та поведінкових проявах, сприйняття національної культури як органічної частини світового культурного простору й розуміння культурного розмаїття народів світу; проявляється в стійкій мотивації до культурного саморозвитку та самоосвіти, особистісному ставленні до культуротворчої діяльності та її інтеграції в освітній процес, прагненні формувати та розвивати власну культурну компетентність та культурну компетентність учнів.

Практично-діяльнісний компонент передбачає застосування мовно-літературних, історико-культурних та мистецтвознавчих знань у повсякденній і професійній діяльності, корегування власної професійної діяльності з урахуванням ідей культурологічного підходу до викладання предметів мовлено-літературної освітньої галузі в ЗЗСО; формування культурної компетентності учнів на основі використання сучасних інноваційних технологій у процесі міжпредметної та міжмистецької взаємодії; розроблення та реалізацію проєктів, спрямованих на популяризацію культурної та мовно-літературної спадщини України та світу, розвиток здатності проводити міжкультурний діалог зі збереженням власної ідентичності.

Рефлексивно-світоглядний компонент забезпечує здатність до критичного аналізу культурних і мовно-літературних явищ, формування вмінь розуміти та інтерпретувати різні мовно-літературні тексти з позиції культурологічного підходу, враховуючи їхній соціокультурний контекст; проявляється в розвитку особистісних якостей (емпатія, толерантність, гуманізм, рефлексія тощо), здатності до самоаналізу власної культурної компетентності й до самооцінювання педагогічної діяльності, спрямованої на формування культурної компетентності учнів; передбачає формування у майбутніх учителів-філологів толерантності та поваги до національної культури та міжкультурного розмаїття.

Висновки. Отже, культурна компетентність є ключовим компонентом професійної підготовки майбутніх учителів-філологів, адже їхня діяльність безпосередньо пов'язана з передачею культурних цінностей через мову, літературу та культуру. Вона становить фундаментальну основу подальшої активної професійної й особистісної життєдіяльності, здатності орієнтуватися в культурному розмаїтті світу, готовності сприяти збереженню культурного надбання людства. В освітньому процесі в ЗВО важливо забезпечити комплексний підхід до розвитку цієї компетентності, враховуючи теоретичний і практичний складники..

Конструктивно-критичний аналіз наукових джерел із проблеми сутнісних характеристик і структури культурної компетентності уможливив визначення її структурних компонентів, а саме: змістово-когнітивний, мотиваційно-ціннісний, практично-діяльнісний і рефлексивно-світоглядний. Вони взаємопов'язані й забезпечують здатність педагога ефективно передавати культурні знання, формувати в школярів ціннісне ставлення до мов і літератури, а також сприяти їхньому духовному розвитку.

Література

1. Андрейчик Б. О. Структурні компоненти культурної компетентності учнів закладів загальної середньої освіти. *Наукові записки Центральноукраїнського державного університету імені Володимира Винниченка*. Серія: Педагогічні науки. № 214, 2024. С. 102–107.

2. Гоголь М. Р. Структурні компоненти культурної компетентності у фаховій підготовці майбутніх учителів-філологів. *Тенденції і перспективи вивчення літератури у середній і вищій школах*: матеріали III Всеукраїнської науково-практичної конференції, 28 січня 2024 року / за заг. ред. Н. Р. Грицак. Тернопіль: Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка, 2025. 228 с. С. 23–26.
3. Ліскович О. В. Культурна компетентність учня в контексті освітнього процесу з фізики. *Теорія, методика і практика навчання*. Вересень No 3 (94) 2022, С. 6–16.
4. Малихін О. В., Гриценко І. С. Формування загальнокультурної компетентності студентів філологічних спеціальностей: монографія. Київ : Видавництво ТОВ «НВП «Інтерсервіс», 2015. 492 с.
5. Федь В. А. Методологічні підходи до аналізу категорій “культуротворчість” та “культуротворче буття”. *Мультиверсум. Філософський альманах*. Київ, 2008. Вип. 67. С. 89–98. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/38396667.pdf> (дата звернення: 01.10.2025).

References

1. Andreichyk, B. O. (2024). Strukturni komponenty kulturnoi kompetentnosti uchniv zakladiv zahalnoi serednoi osvity [Structural components of pupils' cultural competence in general secondary education institutions]. *Naukovi zapysky Tsentralnoukrainskoho derzhavnoho universytetu imeni Volodymyra Vynnychenka. Seriya: Pedahohichni nauky*, 214, 102–107 [in Ukrainian].
2. Hohol, M. R. (2025). Strukturni komponenty kulturnoi kompetentnosti u fakhovii pidhotovtsi maibutnih uchyteliv-filolohiv [Structural components of cultural competence in the professional training of future philology teachers]. *Tendentsii i perspektyvy vyvchennia literatury u serednii i vyshchii shkolakh*. III Vseukrainska naukovo-praktychna konferentsiia (Ternopil, 28.01.2024) / In N. R. Hrytsak (Ed.). Ternopil: Ternopilskyi natsionalnyi pedahohichni universytet imeni Volodymyra Hnatiuka [in Ukrainian].
3. Liskovych, O. V. (2022). Kulturna kompetentnist uchnia v konteksti osvitnoho protsesu z fizyky [Cultural competence of the student in the context of the educational process in Physics]. *Teoriia, metodyka i praktyka navchannia*, 3(94), 6–16 [in Ukrainian].
4. Malykhin, O. V., & Hrytsenko, I. S. (2015). *Formuvannia zahalnokulturnoi kompetentnosti studentiv filolohichnykh spetsialnostei* [Building general cultural competence of students of philological specialties]. Kyiv : Vydavnytstvo TOV «NVP «Interservis» [in Ukrainian].
5. Fed, V. A. (2008). Metodolohichni pidkhody do analizu katehorii “kulturotvorchist” ta “kulturotvorche buttia” [Methodological approaches to the analysis of the categories “cultural creativity” and “cultural life”]. *Multyversum. Filosofsnyi almanakh*, 67, 89–98. Retrieved from: <https://core.ac.uk/download/pdf/38396667.pdf> [in Ukrainian].

АНОТАЦІЯ

У статті розглянуто проблему формування культурної компетентності майбутніх учителів-філологів як невід’ємного складника їхньої професійної підготовки у закладах вищої освіти. Зазначено, що процес фахового становлення майбутнього педагога реалізується через усі компоненти освітнього процесу – навчальну, науково-дослідницьку, практичну та виховну діяльність. Особливу увагу приділено культурній компетентності, яка на основі міжпредметної та міжмистецької взаємодії поєднує теоретичні знання, практичні вміння та ціннісні орієнтації у сфері мовно-літературної освіти. Визначено, що сучасний учитель-філолог має не лише передавати знання з мов і літератур, а й формувати в школярів цілісний світо-

гляд, сприяти розвитку їхнього естетичного смаку, поваги до культурних традицій свого народу й толерантного ставлення до культурної різноманітності світу. Окреслено сутність культурної компетентності майбутнього вчителя-філолога як інтегрованої професійно-особистісної здатності, спрямованої на оволодіння системою культурологічних знань, розвиток навичок міжкультурної комунікації, здатності до аналізу й інтерпретації культурних явищ, а також на виховання поваги до національної та світової культурної спадщини. На основі конструктивно-критичного аналізу наукових джерел уточнено структурні компоненти культурної компетентності майбутніх учителів-філологів. До них віднесено такі, як-от: змістово-когнітивний, що передбачає набуття культурологічних знань і розуміння етнокультурних традицій; мотиваційно-ціннісний, який відображає сформованість ціннісних орієнтацій, інтересів і мотивів культурного саморозвитку; практично-діяльнісний, пов'язаний із умінням застосовувати культурні знання у педагогічній практиці, організовувати міжпредметну взаємодію та культурно-освітні проекти; рефлексивно-світоглядний, що забезпечує критичний аналіз культурних і мовно-літературних явищ, розвиток емпатії, толерантності та гуманізму. Зроблено висновок, що культурна компетентність є ключовою передумовою професійного становлення майбутнього вчителя-філолога, оскільки саме через її формування забезпечується інтеграція знань про мову, літературу й культуру, розвиток творчого потенціалу й формування духовно збагаченої, культурно орієнтованої особистості педагога. У системі підготовки майбутніх учителів-філологів у ЗВО доцільним є цілісний підхід до розвитку культурної компетентності, який поєднує змістово-когнітивний, мотиваційно-ціннісний, практично-діяльнісний і рефлексивно-світоглядний компоненти, сприяючи ефективній реалізації педагогічної діяльності в умовах сучасного культурно-освітнього простору.

Ключові слова: культурна компетентність, вчитель-філолог, структурні компоненти, змістово-когнітивний компонент, мотиваційно-ціннісний компонент, практично-діяльнісний компонент, рефлексивно-світоглядний компонент.

Дата надходження статті: 28.10.2025

Дата прийняття статті: 25.11.2025

Опубліковано: 29.12.2025